

Людмила УГЛЯЙ,

викладач кафедри міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет», аспірант кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Ужгород) lv_uhlyay@mail.ru

Іван ЗИМОМРЯ,

доктор філологічних наук, в.о. завідувача кафедри теорії та практики перекладу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», професор кафедри германських мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобицьк) zimok@ukr.net

СИСТЕМА ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ ПСИХОЛОГІЗМУ У ПРОЗІ ТОНІ МОРРИСОН

У статті здійснено аналіз творчості Тоні Моррісон крізь призму психологізму, визначено жанрово-тематичні особливості її постмодерного письма та охарактеризовано центральні образи. Виявлено, що використовувані письменницею художні засоби є її суб'єктивним відображенням навколишньої дійсності.

Ключові слова: афро-американська література, постколоніальний дискурс, жанр усного нарративу, інтертекстуальність, багатозначний образ.

Лит. 22.

Lydmila UHLYAY,

lecturer of International Communications Department SHEU «Uzhhorod National University», postgraduate student of Germanic Languages and Translation Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Uzhgorod) lv_uhlyay@mail.ru

Ivan ZYOMORYA,

Doctor of Philology, a.d. Head of Translation Theory and Practice Department, SHEU «Uzhhorod National University», Professor of Germanic Languages and Translation Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) zimok@ukr.net

THE SYSTEM OF PSYCHOLOGISM ART MEANS IN TONI MORRISON'S PROSE

The article deals with the analysis of Toni Morrison's fiction through the psychologism prism, defining the genre and thematic peculiarities of her postmodern writing and characterizing the central images. It was found out that the artistic means used by the writer are her subjective reflection of reality.

Key words: African American literature, postcolonial discourse, oral narrative genre, intertextuality, ambiguous image.

Ref. 22.

Людмила УГЛЯЙ,

преподаватель кафедры международных коммуникаций ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», аспирант кафедры германских языков и переводоведения Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Ужгород) lv_uhlyay@mail.ru

© Угляр Л., Зимомя І. Система художніх засобів психологізму у прозі Тоні Моррісон

Іван Зимомя,

доктор филологических наук, и.о. заведующего кафедрой теории и практики перевода ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», профессор кафедры германских языков и переводоведения Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франка (Украина, Дрогобыч) zimok@ukr.net

СИСТЕМА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ СРЕДСТВ ПСИХОЛОГИЗМА В ПРОЗЕ ТОНИ МОРРИСОН

В статье сделан анализ творчества Тони Моррисон сквозь призму психологизма, определены жанрово-тематические особенности ее постмодерного письма и охарактеризованы центральные образы. Выяснено, что использованные писательницей художественные средства являются ее субъективным отображением окружающей действительности.

Ключевые слова: афро-американская литература, постколониальный дискурс, жанр устного нарратива, интертекстуальность, многозначный образ.

Лит. 22.

Постановка проблеми. Тоні Моррісон (1931) – письменниця з яскравим індивідуальним стилем, який впізнається в кожному її романі. Важливу нішу як в афро-американській, так і в світовій літературі займають її широкі прозові полотна: «Найблакитніші очі» («The Bluest Eye», 1970), «Сула» («Sula», 1973), «Смоляне опудалко» («Tar Baby», 1981), «Улюблена» («Beloved», 1987), «Джаз» («Jazz», 1992), «Рай» («Paradise», 1999), «Любов» («Love», 2003), «Милосердя» («A Mercy», 2008), «Дім» («Home», 2012). Усі вони багаті на психологічні способи художнього освоєння реальності та позначені жанровими характеристиками соціально-психологічної прози. Об'єктом художнього аналізу у названих творах слугують важливі соціальні проблеми дійсності: політична діяльність правління США та інших країн, життя білих та чорношкірих американців різних соціальних прошарків, національно-визвольні рухи, емоційний стан соціуму в довоєнний та післявоєнний періоди. Так, письменниця визначає грані реалістичного життя, осмислюючи життєві явища чи процеси, людські характери та їхні взаємозв'язки, які визначають проблематику її прозових полотен.

Аналіз досліджень. Психологізм прози Тоні Моррісон є однією з найважливіших художніх якостей, які визначають її естетичну своєрідність. Російський літературознавець А. Єсін визначає його як повне, детальне і глибоке зображення почуттів, думок і переживань літературних персонажів за допомогою специфічних засобів художньої літератури [2, 13]. Білоруська дослідниця художнього психологізму О. Золотухіна дає йому таке визначення: це – художньо-образна, зображувально-виражальна реконструкція і актуалізація внутрішнього життя людини, які обумовлені ціннісною орієнтацією автора, його уявленнями про особистість та комунікативною стратегією [4, 14]. Психологізм творчості Тоні Моррісон розкривається у процесі аналізу її літературних творів, зокрема, особливостей тематики, проблематики та пафосу. Як «естетичний критерій» [2, 7] психологізм дозволяє відслідковувати «психічні процеси виникнення думок» персонажів [7, 334], а також «вивчати людське життя загалом, розгадувати характери і пружини дій, боротьбу пристрастей та вражень» [7, 338].

Російська дослідниця творчості Тоні Моррісон О. Каркавіна виділяє наступні ознаки її постмодерних текстів: плюралізм культурних мов, моделей, стилів, які використовуються як рівноправні; інтертекстуальність, опора на всю історію людської культури

в її переосмисленні; явище авторської маски, «смерті автора»; принципова асистематичність, незавершеність, відкритість конструкції; принцип читацької співтворчості, створення нового типу читача; метамовна гра, гра в текст, гра з текстом, гра з читачем, гра з надтекстом, театралізація тексту; дво- або багаторівнева організація тексту, розрахована на елітарного та масового читача одночасно, використання жанрових кодів як масової, так і елітарної літератури, наукового дослідження і т. д.; поєднання розваги та гіперерудованості; орієнтація на множинність інтерпретацій тексту [5, 8].

Мета статті полягає у спробі проаналізувати творчість Тоні Моррісон крізь призму психологізму, визначити жанрово-тематичні особливості її постмодерного письма та охарактеризувати центральні образи.

Виклад основного матеріалу. Письмо Тоні Моррісон характеризується морально-психологічними рисами. Психологічне зображення внутрішнього світу її героїв є мотусом існування та засобом експлікації широкого спектру соціально-важливих тем [6, 149]. У її романах відображені типові соціально-психологічні проблеми, які судилося долати чорношкірим жителям Америки на різних історичних етапах. Провідними темами, які є яскравими індикаторами психологізму творчості письменниці, слугують теми расизму та чорного націоналізму, гендерної та соціальної нерівності, пошуку власної та національної ідентичності. Головні герої романів Тоні Моррісон втратили духовну та фізичну цілісність та опинилися в маргінальному становищі відносно один одного, суспільства та власної особистості. Реконструкція цілісності особистості афро-американців після тривалої їх дегуманізації є наскрізною проблематикою, порушеною у романах авторки.

Тоні Моррісон чітко обирає свою позицію у постколоніальному дискурсі щодо афро-американської традиції, привласнюючи собі окреме місце за видуманою історією або в самій історії. Романи творчість другої половини ХХ ст. загалом, та письмо Тоні Моррісон зокрема, позначені постмодерністською поетикою. На сучасному етапі літературного розвитку постколоніальний дискурс знаходить своє відображення у напрямку постмодернізму, який передбачає не імітацію життєвих явищ і процесів, а їхнє естетичне переосмислення у нових формах буття навколо централізації власного «Я» [18, 232]. Постколоніальному нарративу Тоні Моррісон властива проблематика дискримінації колонізованих соціальних груп домінуючим континентальним населенням «третього світу».

Романи творчість авторки позначена новаторством жанру. Основним знаряддям художнього опанування дійсності у її прозі є жанр усного нарративу, який дає можливість письменниці поєднувати непоєднуване: минуле з сучасністю, реальне та ірреальне, свідоме та підсвідоме, а також включати реципієнта у процес еволюції сюжету. Її великі прозові полотна є «усно-письмовим інтерфейсом афро-американської культури» та представляють усвідомлення складної природи історичного досвіду чорношкірих американців, що увібрав у себе подвійні стандарти (білий / чорний, усний / письмовий) [11, 3]. Письменниця переналаштувала укорінені у письменстві жанри методами комбінації, інверсії, зміни функції заради переосмислення універсальних проявів історичних форм афро-американського досвіду у соціальній, моральній, релігійній, політичній та естетичній сферах.

Психологізації нарративу Тоні Моррісон сприяє фігура автора-наратора. Він об'єктивно змальовує довоколишній світ і людей, характери яких розвиваються в розвитку сюжету твору. Наратив ведеться здебільшого від третьої особи. Відповідно він орієнтований на оповідь автора про думки і почуття героя, що дозволяє йому вводити

Угаяй А., Зимомря І. Система художніх засобів психологізму у прозі...
реципієнта до внутрішнього світу останнього і демонструвати його глибину; дає можливість для включення в твір найрізноманітніших форм психологічного зображення (внутрішні монологи, публічні сповіді, відрізки зі щоденників, листи, сни, видіння, тощо), що робить твір глибоким та всеохоплюючим; вільно співвідноситься з художнім часом, дозволяє довго зупинятися на аналізі скорочених психологічних станів і коротко інформувати про довготривалі події, що дає можливість перенести акценти з деталей подій на деталі почуттів; г) дає можливість психологічно зобразити багатьох героїв [2, 25–26]. При первинному читанні романів Тоні Моррісон реципієнт стежить переважно за внутрішньою логікою розгортання подій. Щоб зрозуміти сутність розкритих у ньому характерів та їхніх психічних станів, необхідно повторно прочитати твір [1, 127].

Всезнаючий автор-наратор романів Тоні Моррісон відкриває окремі факти, про які відомо тільки йому (наприклад, три спроби пошуку своєї матері Джо Трейсом, одним з головних героїв роману «Джаз»). «Для автора немає тасмниць в душі героя – він знає про нього все, може прослідкувати детально внутрішні процеси, пояснити причинно-наслідковий зв'язок між враженнями, думками, переживаннями», – стверджує А. Б. Єсін [2, 25]. Втім, оповідачеві Тоні Моррісон властиво й помилятися у своїх припущеннях (приміром, щодо примирення подружжя Джо та Вайлет після зради чоловіка). Він приймає позицію то дійової особи, включеної в текст (internal narrator), то зовнішнього спостерігача (external narrator), що дестабілізує сприйняття тексту з боку реципієнта [14, 74]. Через фактори відмінності, закодовані у текстах, змінюються і способи їхньої інтерпретації в процесі аналізу [9, 326].

Текст-розповідь (усний нарратив), власне, як революційна модель написання романів Тоні Моррісон, започатковує та розвиває усвідомлення культурної ідентичності особи. Цей жанр є новим підходом до висвітлення тем, притаманних афро-американським письменникам. Зокрема, йдеться про упереджене ставлення до «іншого» через зовнішні відмінності чи нижчий соціальний статус. Так, сприйняття читачем «іншого» впливає на те, як він сприймає текст. Адже його ідейно-моральна позиція формується внаслідок активної взаємодії з різними точками світогляду, з іншими «правдами» про світ [2, 18]. Це сповнює читача почуттями реальності. Він інтерпретує текст відповідно до свого життєвого досвіду та своєї підсвідомості [15, 22]. Розуміння «інакшості» допомагає пояснити, чому ідентичності часто характеризуються поляризацією й дискурсивним маркуванням включення і виключення в опозиційних класифікаційних системах: «інсайдерів» та «аутсайдерів», «нас» та «інших», чоловіків та жінок, чорних та білих, «нормальних» та «девіантних» [17, 20].

Романи Тоні Моррісон характеризуються подібністю до джазового музичного стилю на інтонаційно-звуковому (ритм, мотив, інтонація, наголос) та лексико-синтаксичному рівнях (повтори, техніка «поклику-відповіді», відсутність розділових знаків у потрібних місцях, графічні засоби). У згаданому вище романі техніка «потоків свідомості» як літературний засіб є ключовою у створенні образу міста з його хаотичністю та непередбачуваністю: «And the City, in its own way, gets down for you, cooperates, smoothing its sidewalks, correcting its curbstones, offering you melons and green apples on the corner [...]. The City is smart at this: smelling and good and looking raunchy; sending secret messages disguised as public signs: this way, open here, danger to let colored only single men on sale woman wanted private room stop dog on premises absolutely no money down fresh chicken free delivery fast. And good at opening locks, dimming stairways. Covering your moans with its own» [19, 63–64] / «І Місто, свого роду, спускається до вас, співгладжує, розгладжує»

ючи свої тротуари, виправляючи свої бордюри, пропонуючи вам на розі дині та зелені яблука [...]. У цьому Місто кмітливе: запашне і хороше і ласе на вигляд; посилає секретні повідомлення, замасковані під громадські знаки: сюди, тут відчинено, небезпечка пускати кольорових тільки самотні чоловіки на продаж жінка потрібна окрема кімната стоп пес на території абсолютно немає грошей внизу свіжа курятина безкоштовна доставка швидко. Справне у відмиканні замків, затемненні сходів. Перекриванні твоїх стогонів своїми».

Тоні Моррісон персоніфікує місто за допомогою графічних засобів, зокрема написання його з великої літери (City), та художніх засобів, вказуючи на види його діяльності. Авторка зображує Місто як могутню, небезпечну істоту, яка манить та «співпрацює», тим самим затягуючи в пастку тих, хто блукає у пошуках свого місця у світі. Одурманіши героїв ілюзіями кращого життя, воно безповоротно спотворює їхню свідомість та руйнує їхні долі. В результаті, протагоністи Джо та Вайлет назавжди втрачають свою духовність: Джо зраджує дружині, а та у відповідь вбиває його коханку.

Мова у творах Тоні Моррісон тяжіє більше до усного мовлення, ніж до письмового. На це вказує відхилення від стандартів літературної норми: редуковані форми (didn't, you'd), слова широкої семантики (mess, stuff), дієслів з постпозитивами (fell for, found out), слів-паразитів (типу well), інтенсифікаторів (pretty, absolutely, awfully). Вони надають текстам певної конфліктності та енергійності, характерної для джазової імпровізації [5, 14]. Імпровізаційний спосіб текстотворення Тоні Моррісон відображає музичність афро-американської спільної, яка є їхньою національною рисою. Авторка створює паралель між звучанням літературного тексту та джазової музики, що робить її романи емоційно-насиченими. Таким чином, наративна техніка письма представляє кожен прозовий твір письменниці, роман «Джаз» зокрема, книжкою, що говорить афро-американським голосом [14, 74]. Голос її промовистих текстів є продуктом пам'яті цілого покоління чорношкірих американців («generational memory»), що творить афро-американську літературну традицію [12, 55].

Мисткиня пише про досвід чорношкірих американців з метою зображення затяжного психологічного та соціального ефекту рабства. Романи Тоні Моррісон дають змогу читачеві відчути себе об'єктом тоді, коли він усвідомлює, що афро-американський текст ніби спостерігає за ним, щоразу зазначаючи щось про нього. Така техніка монтажу письменниці пробуджує цікавість у читача. Вона фокусує увагу на нелюдській поведінці, репресіях. Це – «невимовність» текстів Тоні Моррісон, коли авторка намагається висловити переживання своїх героїнь як такі, які неможливо описати словами [20, 126]. В її романах кожен герой оповідає власну історію. Їхні розповіді вливаються в один розгорнутий і сплетений наратив усієї спільноти [11, 4]. Читач зазнає змін ідентичності від суб'єкта до об'єкта як результат зміни точок зору. Підтвердженням цьому є слова визначного австрійського психолога З. Фрейда. Він вважав, що, ідентифікуючи себе з «іншим», особистість втрачає впевненість у власному «Я» або ж заміщає його на ідентичність «іншого». Отже, може відбуватися взаємообмін власним «Я» з «іншим» [16, 142].

Особливої уваги заслуговують багатозначні образи романів Тоні Моррісон, інтерпретація яких викликає складнощі для реципієнта. Найбільш яскравими з них постають метафоричні образи предка, дерева, міста, а також найбільш загадкового образу – Улюбленої – однієї з протагоністів однойменного роману. Система образів, створена художницею слова, відображає її суб'єктивне ставлення до висвітлюваних подій та залучає реципієнта в процес розвитку сюжетної лінії. Тоні Моррісон звертається до прихованих

сторін людських характерів, які раніше не зображувалися, зокрема, до особливостей людської поведінки в умовах замкнутого простору чи кризової ситуації [3], що надає ознак психологізму її творчості.

Образ предка, хранителя історії та культурних надбань афро-американців, письменниця представляє як такий, що властивий афро-американській літературі загалом. Раби постійно зазнавали розлуки з рідними, відтак вони дорожили пам'яттю про історії своїх сімей, в тому числі і африканських предків [10, 125]. Запозичення письменницею цього образу з африканської міфології дозволяє їй створити стрижневого персонажа, від якого залежить розвиток лінії як протагоніста, так і роману загалом. Переважно роль предка мисткиня відводить літній чорношкірій жінці, підкреслюючи матриархальний устав афро-американської общини та надаючи своїм романам фемінного дискурсу. Так, образу предка в романі «Рай» відповідає Консолата, у творі «Пісня Соломона» ним є Пайлет, а в центральному прозовому полотні «Улюблена» – Бебі Сагз. Предок є ланкою між теперішнім і минулим, для нього не існує ні просторових, ні часових обмежень. Зазвичай предок є членом негритянської родини чи спільноти, який містить всю світову мудрість та існує в двох світах – реальному та ірреальному [13, 4]. Даний образ охоплює міфологічні уявлення, фольклорну обробку та авторську інтерпретацію. Завдяки такій багатосторонності він стає універсальним засобом вираження світогляду афро-американців [8, 77].

Образ Улюбленої, власне, є найбільш загадковим і непередбачуваним у своїй інтерпретації. З-під пера Тоні Моррісон Улюблена постає не просто втіленням рабства як абстрактного зла, а й його негативного впливу на прийдешнє покоління [22, 305]. Вона є репрезентацією цілої афро-американської общини, представляючи колективні страждання рабів. Американський літературознавець М. Катгер слушно зазначила: якщо вважати Улюблену виключно приви́дом, то сюжет роману є вичерпним, що суперечить манері письма Тоні Моррісон. Дослідниця вважає, що даний образ потрібно розглядати з двох позицій – реалістичної та ірреалістичної [14, 62]. Цю думку поділяє й І. Осейджи, яка стверджує: у будь-якому випадку обидва види прочитання – це «інтра-психічний досвід, який чітко розшифровує психосоматичні травми історичного періоду часів рабства» [21, 435].

Висновки. Художня творчість Тоні Моррісон посідає особливе місце у світовому літературному просторі. В основі її романів лежить зображення особистого життя людини в нерозривному зв'язку з суспільним розвитком. Глибокий психологічний аналіз її прозових полотен є вивченням вчинків чорношкірих героїв з огляду на душевні переживання. Творчість письменниці позначена суспільно-значущими тематиками, особливо актуальними для афро-американських письменників. Авторка вдало поєднує мистецтво нарації з расовими питаннями у політичних й етичних взаємозв'язках з ідеями свободи й рівності. Усе це дає підстави дійти висновку: проза Тоні Моррісон постає історіографією афро-американської спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Галич О. Теорія літератури : [Підручник] / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв / [за наук. ред. О. Галича]. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
2. Есин А. Психологізм русской классической литературы / А. Есин. – М. : Флинта, 2011. – 175 с.
3. Зимомря І. Романи Емми Андієвської : психологічний дискурс / І. Зимомря. – Дрогобич : Коло, 2004. – 148 с.
4. Золотухина О. Психологізм в літературі : посібник [по спецкурсу для студ. спец. 1-210502 Русская филол.] / О. Золотухина. – Беларусь : УО «Гродненский ГУ им. Я. Купаль», 2009. – 181 с.

5. Каркавіна О. Языковая реализация интермедиальных отношений в творчестве Тони Моррисон : автореф. дис. ... канд. филол. наук / О. Каркавіна. – Барнаул, 2011. – 19 с.
6. Сушко С. Еволюція форм психологізму в новітній англомовній літературі: від Джеймса Джойса до постмодерністського неовікторіанського роману / С. Сушко // *Іноземна філологія : Український науковий збірник*. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – Вип. 126. – Ч. 2. – С. 145–153.
7. Чернышевский Н. Детство и отрочество. Сочинения графа Л. Н. Толстого. Военные рассказы графа Л. Н. Толстого / Н. Чернышевский // *Собрание сочинений в пяти томах*. – М. : Правда, 1974. – Т. 3. – С. 332–346.
8. Чугунова С. Фольклорные мотивы в художественной прозе Тони Моррисон : дисс. ... канд. филол. наук / С. Чугунова. – Чита, 2008. – 152 с.
9. Штохман Л. Феміністична наратологія: оповідний текст як об'єкт контекстуального аналізу / Л. Штохман // *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. – Острогоз : «Острозька академія», 2012. – Вип. 27. – С. 325–327.
10. Юликова М. Рецепция творчества Тони Моррисон в периодической печати США и России : Дисс. ... канд. филол. наук / М. Юликова. – М. : РГГУ, 2006. – 197 с.
11. Akoma C. The «Trick» of Narratives: History, Memory and Performance in Toni Morrison's «Paradise» / Chiji Akoma // *Oral Tradition Journal* ; [ed. by J. M. Foley]. – Columbia : University of Missouri, 2000. – Vol. 15. – No. 1. – P. 3–25.
12. Andrews W. Toni Morrison's Beloved: A Casebook / William L. Andrews, Nellie Y. McKay. – New York : Oxford University Press, 1999. – 223 p.
13. Beaulieu E. A. The Toni Morrison Encyclopedia / Elizabeth A. Beaulieu. – London : Greenwood Press, 2003. – 429 p.
14. Cutter M. J. The Story Must Go On and On: The Fantastic, Narration and Intertextuality in Toni Morrison's «Beloved» and «Jazz» / Martha J. Cutter // *African American Review*. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2000. – V. 34. – Nr 1. – P. 61–75.
15. Felman S. Jacques Lacan and the Adventure of Insight : Psychoanalysis in Contemporary Culture / Shoshana Felman. – Cambridge : Harvard UP, 1987. – 169 p.
16. Freud S. The Uncanny / Sigmund Freud ; [translated by David McLintock with an Introduction by Hugh Haughton]. – London : Penguin Books, 2003. – 162 p.
17. Greer C. Extremes of Otherness: Media Images of Social Exclusion / Chris Greer, Yvonne Jewkes // *Social Justice*. – San Francisco : Social Justice, P. O., 2005. – Vol. 32. – N. 1. – P. 20–31.
18. McCarthy C. Art and the Postcolonial Imagination : Rethinking the Institutionalization of Third World Aesthetics and Theory / Cameron McCarthy, Greg Dimitriadis // *Ariel : A Review of International English Literature* ; [ed. by A. N. Jeffares]. – Canada, Calgary : The University of Calgary, 2000 (April). – Vol. 31. – No. 1 & 2. – P. 231–253.
19. Morrison T. Jazz / Toni Morrison. – London : Vintage Books, 2001. – 229 p.
20. Morrison T. Unspeakable Things Unspoken: The Afro-American Presence in American Literature / Toni Morrison // *The Tanner Lectures on Human Values*. – Michigan : The University of Michigan, 1988. – P. 124–163.
21. Osagie I. Is Morrison Also among the Prophets?: «Psychoanalytic» Strategies in «Beloved» / Iyunolu Osagie // *African American Review*. – 1994. – Vol. 28. – N. 3 – P. 423–440.
22. Phelan J. Sethe's Choice : Beloved and the Ethics of Reading / James Phelan // *Ethics, Literature and Theory: An Introductory Reader* ; [ed. by S. K. George]. – Maryland : Roman & Littlefield Publishers, Inc., 2005. – P. 299–313.

REFERENCES

1. Galich O. Teorija literaturi : [Pidruchnik] / O. Galich, V. Nazarec', E. Vasil'jev / [za nauk. red. O. Galicha]. – K. : Libid', 2001. – 488 s.
2. Esin A. Psihologizm ruskoj klassicheskoj literatury / A. Esin. – M. : Flinta, 2011. – 175 s.
3. Zymomyra I. Romani Emmi Andijevs'koi : psihologichnij diskurs / I. Zymomyra. – Drogobich : Kolo, 2004. – 148 s.
4. Zolotuhina O. Psihologizm v literature : posobie [po speckursu dlja stud. spec. 1-210502 Russkaja filol.] / O. Zolotuhina. – Belarus' : UO «Grodenskij GU im. Ja. Kupaly», 2009. – 181 s.
5. Karkavina O. Jazykovaja realizacija intermedial'nyh odnoszenij v tvorcestve Toni Morrison : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk / O. Karkavina. – Barnaul, 2011. – 19 s.

6. Sushko S. Evolucija form psihologizmu v novitnij anglomovnij literaturi: vid Dzejmsa Dzhojisa do postmodernists'kogo neoviktorians'kogo romanu / S. Sushko // *Inozemna filologija : Ukrain's'kij naukovij zbirnik*. – L'viv : LNU im. I. Franka, 2014. – Vip. 126. – Ch. 2. – S. 145–153.
7. Chernyshevskij N. Detstvo i otrochestvo. Sochinenija grafa L. N. Tolstogo. Voennye rasskazy grafa L. N. Tolstogo / N. Chernyshevskij // *Sobranie sochinenij v pjati tomah*. – M. : Pravda, 1974. – T. 3. – S. 332–346.
8. Chugunova S. Fol'klornye motivy v hudozhestvennoj proze Toni Morrison : diss. ... kand. filol. nauk / S. Chugunova. – Chita, 2008. – 152 s.
9. Shtohman L. Feministichna naratologija: opovidnij tekst jak ob'jekt kontekstual'nogo analizu / L. Shtohman // *Naukovi zapiski. Serija «Filologichna»*. – Ostrog : «Ostroz'ka akademija», 2012. – Vip. 27. – S. 325–327.
10. Julikova M. Recepcija tvorcestva Toni Morrison v periodicheskoj pečati SShA i Rossii : diss. ... kand. filol. nauk / M. Julikova. – M. : RGGU, 2006. – 197 s.
11. Akoma C. The «Trick» of Narratives: History, Memory and Performance in Toni Morrison's «Paradise» / Chiji Akoma // *Oral Tradition Journal* ; [ed. by J. M. Foley]. – Columbia : University of Missouri, 2000. – Vol. 15. – No. 1. – P. 3–25.
12. Andrews W. Toni Morrison's Beloved: A Casebook / William L. Andrews, Nellie Y. McKay. – New York : Oxford University Press, 1999. – 223 p.
13. Beaulieu E. A. The Toni Morrison Encyclopedia / Elizabeth A. Beaulieu. – London : Greenwood Press, 2003. – 429 p.
14. Cutter M. J. The Story Must Go On and On: The Fantastic, Narration and Intertextuality in Toni Morrison's «Beloved» and «Jazz» / Martha J. Cutter // *African American Review*. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2000. – V. 34. – Nr 1. – P. 61–75.
15. Felman S. Jacques Lacan and the Adventure of Insight : Psychoanalysis in Contemporary Culture / Shoshana Felman. – Cambridge : Harvard UP, 1987. – 169 p.
16. Freud S. The Uncanny / Sigmund Freud ; [translated by David McLintock with an Introduction by Hugh Haughton]. – London : Penguin Books, 2003. – 162 p.
17. Greer C. Extremes of Otherness: Media Images of Social Exclusion / Chris Greer, Yvonne Jewkes // *Social Justice*. – San Francisco : Social Justice, P. O., 2005. – Vol. 32. – N. 1. – P. 20–31.
18. McCarthy C. Art and the Postcolonial Imagination : Rethinking the Institutionalization of Third World Aesthetics and Theory / Cameron McCarthy, Greg Dimitriadis // *Ariel : A Review of International English Literature* ; [ed. by A. N. Jeffares]. – Canada, Calgary : The University of Calgary, 2000 (April). – Vol. 31. – No. 1 & 2. – P. 231–253.
19. Morrison T. Jazz / Toni Morrison. – London : Vintage Books, 2001. – 229 p.
20. Morrison T. Unspeakable Things Unspoken: The Afro-American Presence in American Literature / Toni Morrison // *The Tanner Lectures on Human Values*. – Michigan : The University of Michigan, 1988. – P. 124–163.
21. Osagie I. Is Morrison Also among the Prophets?: «Psychoanalytic» Strategies in «Beloved» / Iyunolu Osagie // *African American Review*. – 1994. – Vol. 28. – N. 3 – P. 423–440.
22. Phelan J. Sethe's Choice : Beloved and the Ethics of Reading / James Phelan // *Ethics, Literature and Theory: An Introductory Reader* ; [ed. by S. K. George]. – Maryland : Roman & Littlefield Publishers, Inc., 2005. – P. 299–313.

Стаття подано до редакції 27.02.2015 р.